

УДК 349.41(477):342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.9>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Нечипорук Л.Д.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Нечипорук Л.Д. Правовий статус землі в Україні під час воєнного стану: особливості правового регулювання.

Вказується за умов воєнного стану Конституція України дозволяє запровадження конкретних обмежень прав і свобод з обов'язковим визначенням строку їх дії. Земельний кодекс України, Закон України «Про оренду землі» та інші нормативно-правові акти врегульовують набуття та реалізацію земельних прав громадян, зокрема право власності на землю (приватне та довічне успадковане володіння), право землекористування (постійне користування, оренда земельних ділянок), права на земельні ділянки третіх осіб (сервітут, емфітевзис, суперфіцій), права на земельну частку (пай) та інші.

Дана стаття присвячена аналізу правового статусу землі в Україні під час воєнного стану. Під час воєнного стану в Україні відносини у сфері землекористування зазнали значних змін з метою забезпечення національної безпеки та оборони. Хоча конституційні права власності на землю залишаються в силі, вони можуть бути обмежені відповідно до закону. Уряд надав землю військовим підрозділам для охорони кордонів та інших об'єктів оборонної інфраструктури. Права на користування землею можуть бути передані без згоди власника під час воєнного стану, з дотриманням певних вимог щодо компенсації. Управління землею та геодезичні роботи для потреб держави спрощено, а орендні платежі можуть бути відстрочені на строк до шести місяців після закінчення воєнного стану.

Державна реєстрація прав на землю продовжується, особливо для переміщених осіб та мешканців районів, що постраждали від конфлікту, за прискореною процедурою. Нові закони дозволяють швидко здавати в оренду державні та комунальні землі переміщеним підприємствам без аукціонів та з обмеженим терміном оренди. Обмеження прав громадян на землю включають реквізицію, обмеження права власності, користування, приватизацію та доступ до інформації про землю. Майбутня діяльність ринку землі повинна відповідати довгостроковій стратегії розвитку сільського господарства.

Правові обмеження під час воєнного стану мають на меті збалансувати потреби безпеки та права власності, але їх недотримання може призвести до покарання. Після закінчення воєнного стану очікується поступове повернення ринку землі до нормального стану, з механізмами компенсації збитків та забезпечення прозорості та відкритості у землекористуванні, особливо на деокупованих територіях. Для фізичних осіб та підприємств залишається надзвичайно важливим бути поінформованими та звертатися за юридичною допомогою для орієнтування у цих змінах.

Ключові слова: земля, воєнний стан, обмеження права, право власності, збитки, компенсація.

Nechyporuk L.D. Legal status of land in Ukraine during martial arts: features of legal regulation.

It is indicated under martial law. The Constitution of Ukraine allows the introduction of specific restrictions on rights and freedoms with a mandatory definition of their term of validity. The Land Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Land Lease» and other regulatory legal acts regulate the acquisition and exercise of land rights of citizens, in particular the right of ownership of land (private and lifelong hereditary possession), the right to land use (permanent use, lease of land plots), rights to land plots of third parties (easement, emphyteusis, superficies), rights to a land share (share) and others.

This article is devoted to analysing the legal status of land in Ukraine during martial law. During martial law in Ukraine, relations in the field of land use have undergone significant changes in order to ensure national security and defence. Although constitutional rights to land ownership remain in force, they may be restricted in accordance with the law. The government has provided land to military units for the protection of borders and other defence infrastructure. Land use rights may be transferred without the owner's consent during martial law, subject to certain compensation requirements. Land

administration and surveying for state needs have been simplified, and rent payments may be deferred for up to six months after the end of martial law.

State registration of land rights continues, especially for displaced persons and residents of conflict-affected areas, under an expedited procedure. New laws allow state and municipal land to be quickly leased to displaced enterprises without auction and with limited lease terms. Restrictions on citizens' land rights include requisition, restrictions on ownership, use, privatisation and access to information about land. Future land market activities should be consistent with the long-term agricultural development strategy.

Legal restrictions during martial law are intended to balance security needs and property rights, but failure to comply with them may result in punishment. After the end of martial law, the land market is expected to gradually return to normal, with mechanisms for compensation for losses and ensuring transparency and openness in land use, especially in de-occupied territories. It remains extremely important for individuals and businesses to stay informed and seek legal assistance to navigate these changes.

Key words: land, martial law, restrictions, rights, property rights, damages, compensation.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану Конституція України передбачає можливість встановлення певних обмежень прав і свобод із зазначенням терміну дії цих обмежень. Земельний кодекс України, Закон України «Про оренду землі» та інші законодавчі акти регулюють отримання та застосування прав громадян на землю, включаючи права власності на землю (приватне та довічне), права землекористування (постійне землекористування, право оренди земельної ділянки), права на чужі земельні ділянки (сервітут, емфітевзис, суперфіцій), права на земельну частку (пай) тощо. Згідно зі статтею 64 Конституції України, земельні права не входять до переліку прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. З цієї причини важливим питанням є те, які земельні права та в якій мірі вони використовуються, як ними розпоряджаються, яких зазнали обмежень під час воєнного стану.

Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити особливості правового статусу землі під час воєнного стану, зокрема щодо управління використанням та охороною земель, а також визначити, як законодавство воєнного стану впливає використання та розпорядження землею в Україні. Завданням цієї роботи є розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у сфері землекористування земель.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового статусу землі у контексті правового режиму воєнного стану залишається недостатньо дослідженою, хоча окремі аспекти цього питання активно аналізуються вітчизняними науковцями, серед них: Е. Бардадим, І. Запліна, Т.В. Єрмолаєва, О.І. Заєць, С.І. Марченко, Т.О. Коваленко, Д.М. Коломійцева Д. Луц, А. Місінкевич, Л. Місінкевич, проте проблемні аспекти та специфіка правового регулювання використання земель в умовах воєнного стану в Україні потребують глибшого аналізу.

Незважаючи на це, питання оренди земельних ділянок в умовах воєнного стану ще не були достатньо та всебічно досліджені в науковій літературі, а зміни в законодавстві є підґрунтям для подальших досліджень у цьому напрямку

Виклад основного матеріалу. Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні земельні відносини зазнають суттєвих змін, що обумовлено потребами національної безпеки та оборони. Конституційні гарантії права власності на землю (ст. 14, 41 Конституції України) залишаються в силі, але можуть обмежуватися згідно із законом «Про правовий режим воєнного стану» (№ 389-VIII) [1]. Для земель сільськогосподарського призначення діють спеціальні правила – продовжено мораторій на продаж таких ділянок (Закон № 552-IX) [2]. Забороняються відчуження земельних часток (паїв), земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності, відчуження та зміна цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв), розташованих на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим та міста Севастополя, крім передачі їх у спадщину [2]. Використання земельних ресурсів для потреб оборони регулюється статтею 77 Земельного кодексу, яка дозволяє тимчасове вилучення ділянок з компенсацією власникам. У межах прикордонної смуги з метою забезпечення національної безпеки і оборони, дотримання режиму державного кордону військовим частинам Державної прикордонної служби України для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій надаються в постійне користування земельні ділянки шириною 30–50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, а вздовж лінії державного кордону України з Російською Федерацією і Республі-

кою Білорусь – шириною до 2 кілометрів [3]. Особливу увагу приділено прикордонним територіям – діють обмеження щодо доступу та господарської діяльності (Закон «Про державний кордон» [4]). У межах прикордонної смуги з метою забезпечення національної безпеки і оборони, дотримання режиму державного кордону військовим частинам Державної прикордонної служби України для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій надаються в постійне користування земельні ділянки шириною 30–50 метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, а вздовж лінії державного кордону України з Російською Федерацією і Республікою Білорусь – шириною до 2 кілометрів. У цих межах Кабінетом Міністрів України встановлюється спеціальний прикордонний режим щодо заборони вільного в'їзду, перебування, проживання, пересування осіб і провадження робіт, не пов'язаних з обороною чи охороною державного кордону України.

Слід погодитися із І.А. Заплітною [5, с. 25], яка зазначила, що у зв'язку з введенням воєнного стану зміни до земельного законодавства відіграли важливу роль у забезпеченні національної безпеки та захисту територіальної цілісності держави. Однак будь-які зміни до земельного законодавства на період воєнного стану повинні бути обґрунтовані та проводитися в рамках конституційних процедур та міжнародного права, щоб забезпечити відповідність законодавства міжнародним стандартам.

Зокрема, під час дії воєнного стану та протягом п'яти років з дня його припинення або скасування в Україні або у відповідній окремій місцевості допускаються встановлення та зміна цільового призначення земельних ділянок (крім земель, віднесених до категорій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення, земель водного фонду, рекреаційного, оздоровчого, лісгосподарського призначення) на територіях за межами населених пунктів, якщо стосовно таких територій відсутня затверджена містобудівна документація на місцевому рівні, для розміщення таких об'єктів згідно із класифікатором, за яким здійснюється класифікація будівель і споруд: промислові та складські будівлі; нежитлові сільськогосподарські будівлі; трубопроводи, лінії електронних комунікаційних мереж та електропередачі (крім магістральних нафтопроводів та газопроводів);

комплексні споруди промислових об'єктів (крім споруд підприємств, що здійснюють видобування, виробництво та переробку ядерних матеріалів, споруд підприємств і установок із збагачення та перероблення ядерного палива; споруд підприємств, призначених для термічного оброблення (спалювання) побутових відходів; атомних електростанцій)» [6].

Договори оренди, суборенди, емфітевзису, сервітуту на земельні ділянки, що закінчилися після закінчення воєнного стану, щодо земельних ділянок державного, комунального та приватного сільськогосподарського призначення вважаються продовженими на один рік без виразної згоди сторін або повідомлення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про продовження.

Зокрема, воєнний стан забороняє вільне передання земель державної та комунальної власності у приватну власність, видачу дозволів на розробку документації з землекористування та розробку такої документації. Під час воєнного стану не проводяться аукціони з оренди, емфітевзису або поверхневого права на державні або комунальні сільськогосподарські земельні ділянки.

Користувачі земельних ділянок, які використовують державні або комунальні сільськогосподарські земельні ділянки для постійного користування або емфітевзису, можуть орендувати їх на один рік для комерційного сільськогосподарського виробництва.

Орендарі та суборендарі земельних ділянок сільськогосподарського призначення всіх видів можуть передавати свої права оренди або суборенди іншій особі на строк до одного року для запланованого використання. Без згоди власника земельної ділянки між землекористувачем та особою, якій передається право користування землею ділянкою, має бути укладено офіційну угоду про передачу прав користування землею в електронній формі. Особа, яка передала право оренди або суборенди, повинна повідомити про це орендодавця в письмовій формі протягом п'яти днів з моменту державної реєстрації договору, яким передаються права на користування землею.

Землекористувачі (крім землекористувачів, які перебувають у державній та комунальній власності) повинні відстрочити сплату орендної плати, суборендної плати за земельні ділянки, плати за сервітуту на строк до шести місяців після закінчення воєнного стану. розмір місячної орендної плати становить 8 відсотків вартості орендованого майна, визначеної шляхом проведення незалежної оцінки (без урахування податку на додану вартість), поділеної на 12 [7].

Зазначимо, що відповідно до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією [8], встановлено спеціальний режим використання земель, що включає: обмеження прав власників, можливість тимчасового використання земель для оборонних потреб без згоди власника, особливий порядок відшкодування збитків.

Державна реєстрація прав на землю продовжує функціонувати, але з урахуванням воєнних реалій – введено спрощені процедури для внутрішньо переміщених осіб та мешканців деокупованих територій. Важливо відзначити, що всі обмеження мають тимчасовий характер і повинні бути скасовані після припинення дії воєнного стану. Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України законодавці прийняли Закон № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [9]. Його метою є оперативна передача в оренду земельних ділянок державної та комунальної власності для розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених із зони бойових дій, без проведення земельних торгів та з обмеженнями щодо умов оренди. Крім того, він спрямований на надання земельних ділянок для розміщення об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб та сталого функціонування мереж електропостачання, газопостачання, водопостачання, теплопостачання, водовідведення, каналізації, електронних мереж зв'язку, об'єктів магістральних газопроводів та магістральних газопроводів.

Як зазначають, Т.О. Коваленко О.І. Заяць до обмежень земельних прав громадян в умовах воєнного стану належать: а) обмеження прав громадян – власників земельних ділянок, а саме: – реквізіція (примусове відчуження земельних ділянок, що перебувають у приватній власності, для потреб держави в умовах воєнного стану); – обмеження права розпорядження земельною ділянкою (поновлення договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності без згоди власників таких ділянок, а також передача орендарями, суборендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності прав оренди, суборенди іншим особам для використання земельної ділянки за цільовим призначенням без згоди власників таких ділянок); – обмеження повноважень власників земельних ділянок щодо володіння та користування такими ділянками в частині надання згоди на доступ до таких ділянок, а також право на компенсацію шкоди, заподіяної земельним ділянками правомірними діями суб'єктів, перелік яких визначений у п. 27 Розділу Х «Перехідні положення» ЗКУ; б) обмеження прав громадян – користувачів земельних ділянок, а саме: – обмеження права орендаря земельної ділянки сільськогосподарського призначення приватної власності на передачу такої ділянки в суборенду; – обмеження права сторін договорів про передачу права землекористування на поновлення таких договорів чи укладення їх на новий строк; – обмеження правомочностей орендарів земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності для ведення товарного сільськогосподарського виробництва на строк до одного року, а також орендарів земельних ділянок, що залишилися у колективній власності колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, нерозподілених та невитребуваних земельних ділянок і земельних часток (паїв); в) обмеження права громадян України на приватизацію земельних ділянок, г) обмеження права на земельну інформацію [10, с. 22]. Таким чином, вважаємо, що удосконалення нормативно-правової бази землекористування слід розпочати з модернізації системи обліку та моніторингу земельних ресурсів, що вимагає повної цифровізації та інтеграції земельного кадастру та реєстру прав на нерухоме майно. Цей крок забезпечить створення цілісної, прозорої та загальнодоступної інформаційної системи, яка стане основою ефективного управління земельними ресурсами. Додатковим важливим елементом є впровадження ефективних методів дистанційного зондування (ДЗ) та географічних інформаційних систем (ГІС) для забезпечення регулярного моніторингу землекористування, оперативного виявлення порушень та запобігання нераціональному використанню земель. З метою підвищення прозорості та зменшення корупції необхідно розширити доступ до даних земельного кадастру та інформації про землевласників і землекористувачів, забезпечуючи при цьому суворе дотримання норм захисту персональних даних.

Зазначимо, що публічна кадастрова карта України, доступна на сайті Держгеокадастру [11], залишається недоступною для громадян через ці обставини. Така недоступність є необхідним заходом для збереження конфіденційності та запобігання потенційному зловживанню даними на шкоду Україні та її громадянам. Допоки деякі території України залишаються під контролем окупантів, публічна кадастрова карта не буде доступною для широкого використання. Це рішення буде переглянуто та змінено лише після скасування режиму воєнного стану та повного відновлення територіальної цілісності України. Тому для вибору земельної ділянки можна подати запит на доступ до інформації до відповідних органів державної влади або місцевого самоврядування. Ринок землі, як вторинний перерозподіл прав власності на земельні ресурси (після приватизації), не є самоціллю і має відбуватися відповідно до довгострокової стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в цілому [12, с. 9].

Зазначимо, що під час воєнного стану в Україні діє заборона на безоплатну передачу земельних ділянок державної та комунальної власності у приватну власність, а також заборона на отримання дозволів на розроблення документації із землеустрою для такої передачі (підпункт 5 пункту 27 розділу X Земельного кодексу України). Фактично, до війни громадяни України мали право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності (порядок такої передачі визначений статтею 118 Земельного кодексу України). В умовах воєнного стану в Україні формування земельних ділянок у межах норм безоплатної приватизації, у тому числі визначення їх площі, меж та реєстрація в державному земельному кадастрі, відповідно до чинного законодавства, заборонено. Однак існують винятки. Безоплатна передача земельних ділянок допускається при передачі земельних ділянок у приватну власність власникам об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), розташованих на таких земельних ділянках. Норми безоплатної приватизації визначаються статтею 121 Земельного Кодексу для різних категорій земель (максимальний розмір земельної ділянки для безоплатної приватизації) поділяється за площею й цільовим призначенням земельної ділянки: 1) для ведення особистого селянського господарства до 2 га; 2) для ведення садівництва до 0,12 га; 3) для індивідуального дачного будівництва до 0,10 га; 4) для будівництва і обслуговування жилого будинку на підставі будівельного паспорту або проекту -- в селі до 0,25 га, селищах до 0,15 га, в містах до 0,10 га; 5) Для будівництва індивідуальних гаражів 0,01 га. Згідно статті 11 п. 7 земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, які є об'єктами права власності Українського народу, військове майно, майно державних органів, державних підприємств, установ та організацій, що знаходяться на тимчасово окупованій території і є власністю держави України, не можуть переходити у власність інших держав, юридичних або фізичних осіб в інший спосіб, ніж передбачений законами України. [13]

Висновки. Під час дії воєнного стану в Україні земельні відносини зазнали значних змін у зв'язку з потребами національної безпеки та оборони. Конституційні гарантії прав власності на землю залишаються в силі, але можуть бути обмежені відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» (№ 389-VIII). Військовим частинам Державної прикордонної служби України надаються земельні ділянки для будівництва, встановлення та обслуговування інженерних і технічних споруд, укріплень, огорож, прикордонних знаків, прикордонних смуг, комунікацій, а також земельні ділянки шириною 30–50 метрів уздовж державного кордону на суші, уздовж української сторони прикордонної річки, озера чи іншого водоймища, а також уздовж державного кордону України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь.

Під час воєнного стану в Україні права на користування землею можуть бути передані без згоди власника землі, а орендар повинен повідомити про це орендодавця в письмовій формі протягом п'яти днів з моменту державної реєстрації договору. Документація з управління земельними ресурсами та топографічні, геодезичні та картографічні роботи для державних потреб на відповідних територіях не зобов'язані страхувати замовників та третіх осіб від збитків, спричинених недбалістю, неоглядом та професійними помилками.

Отже, під час воєнного стану в Україні існує низка правових проблем у сфері земельних відносин, що потребують негайного вирішення. Відсутність чітких критеріїв для визначення «термінових потреб оборони» при реквізиції земель створює ризики свавільного вилучення ділянок, а невідпрацьований механізм компенсації за такі землі лишає власників без гарантій справедливого відшкодування. Існують суттєві процедурні суперечності між загальною заборобою на приватизацію земель державної та комунальної власності та винятками для власників нерухомості, що призводить до різночитань у судовій практиці. Неоднозначне трактування терміну «заплановане використання» при передачі прав оренди створює можливості для зловживань. Значним недоліком є обмежений доступ до правосуддя через відсутність встановлених строків розгляду земельних спорів під час воєнного стану та ускладнений доступ до кадастрових даних, необхідних для підготовки позовів. Також розробники документації з землеустрою та виконавці топографічних, геодезичних і картографічних робіт для державних потреб на відповідних територіях не зобов'язані страхувати замовників та третіх осіб від збитків, спричинених недбалістю, неоглядом та професійними помилками.

Державна реєстрація прав на землю продовжує функціонувати, але для внутрішньо переміщених осіб та мешканців деокупованих територій запроваджено спрощені процедури. Закон № 2247-IX має на меті швидку передачу в оренду державних та комунальних земельних ділянок для розміщення виробничих об'єктів підприємств, переміщених із зони бойових дій, без проведення земельних аукціонів та з обмеженнями строків оренди.

Правовий статус землі в Україні під час воєнного стану підлягає особливим обмеженням та нормам, встановленим урядом. Ці норми можуть включати обмеження щодо використання землі, права

власності та передачі майна. Важливо, щоб фізичні особи та підприємства були обізнані з цими обмеженнями та дотримувалися їх, щоб уникнути правових наслідків. Наприклад, під час воєнного стану уряд може мати право реквізувати землю для військових потреб або обмежити певні види діяльності, які вважаються загрозою національній безпеці. Недотримання цих правил може призвести до штрафів, покарань або навіть кримінального переслідування. Для фізичних осіб та підприємств дуже важливо звертатися за юридичною допомогою та бути в курсі змін у законодавстві під час воєнного стану в Україні. Будучи в курсі подій та звертаючись за юридичною допомогою, фізичні особи та підприємства можуть захистити свої інтереси та забезпечити дотримання законодавства.

Головне, що після припинення воєнного стану очікується поступове відновлення повноцінного функціонування земельного ринку. Необхідно розробити механізми компенсації збитків, заподіяних внаслідок обмежень. Важливо забезпечити прозорість та відкритість у питаннях землекористування після деокупації територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20?find=1&text=%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE#Text>.
3. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
4. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.
5. Заплітна І.А. Земельне законодавство в період воєнного стану. *Галицькі студії: Юридичні науки*. № 1. (2023). С. 22–26. URL: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-1-4.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку зміни цільового призначення земельних ділянок для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України: Закон України від 06.02.2024. № 3563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3563-20#Text>.
7. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінет Міністрів України від 27 травня 2022 р., № 634. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP220634?an=1&q=8%25&is_no_morph=false&lang=ua¶gr_mode=true.
8. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Мінрозвитку громад та територій від 28.02.2025, № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 №2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
10. Коваленко Т.О. Обмеження земельних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 76: частина 2, С. 16–23 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.2>.
11. Державна служба України з питань геодезії картографії та кадастру. 2025. URL: <https://land.gov.ua>.
12. Романовська Олександра. Міжнародний досвід земельної реформи: чому немає панацеї. Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ» (№ 11) 28 травня 2013 року. Місячний звіт. 26 с. URL: http://old.cost.ua/files/land-reform/case-ukraine_land_reform.pdf.
13. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18?find=1&text=%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8F#w1_1.